

nyomán. Gáspár azonban e barátságon túl első ismertetője — még hozzá többnyire nagyon jószemű és megértő ismertetője — nálunk a szlovák irodalomnak, ő maga is fordított, mégpedig nemcsak alkalomszerűen, hanem bátran mondhatni, élethivatásként. Ha szétforgácsolt, rapszodikus s egyre sekélyesebb életében volt valami állandóság, mely megadta egyéni helyét a korabeli társadalomban és méltóvá teszi őt az utókor elismerésére, akkor ez leginkább az a becsületes viszony, amely őt a nemzetiségekhez, köztük a szlovák néphez s ennek kultúrájához fűzte. A korabeli szlovák nacionalista sajtó és a reakciós szlovák burzsoázia, mint arra Sziklay rámutat, ezt természetesen nem értékelte, nem értékelték magyar részről sem, éppen ezért annál fontosabb, hogy felfigyeljünk rá most, és Sziklaynak a magyar-szlovák vonatkozásokat bemutató könyve ebből a szempontból sok ösztönzést tartalmaz az itt még teljesen fel nem tárt további irodalmi kapcsolatok felkutatására.

Gáspárt számontartjuk úgy is, mint Mickiewicz Krími Szonettjeinek első fordítóját. Sziklay nem tud határozottan választ adni arra a kérdésre, hogy miből fordította Gáspár Mickiewiczet, de valószínűvé teszi, hogy szlovák közvetítő hívhatta fel rá a figyelmét. Ami azonban a fordítások értékelését illeti, meg kell vallanunk, hogy a Gáspár-féle átültetések vajmi gyengék voltak, s aligha lehettek alkalmasak arra, hogy szélesebb körben érdeklődést keltsenek a lengyel költő iránt. A tartalmi hűségről mondottak is részletes elemzésre szorulnának.

Ki kell emelni a munka világos szerkezetét, gazdag apparátusát és természetesen könnyed nyelvezetét. Mindezek a vonások

nemcsak tanulságos, de elsőrendűen olvasmányos munkává is avatják Sziklay könyvét. Övni kell azonban a szerzőt a társadalmi erőviszonyok ábrázolásánál és általában a múlt századvégi politikai helyzetkép megrajzolásánál kísértő vulgarizmusoktól. Bátran ilyen vulgarizálásnak tekinthető a dzsentrire való túlsűrű hivatkozás a konkrét és egyénített környezetrajz helyett vagy a Gyulai-féle irodalmi vezetőkör immár túlzottan is általánosságokban mozgó rajza —, ami, tegyük hozzá, nem egyedül Sziklay tanulmányának fogyatéksége. Vulgarizálásnak tartjuk azt is, ha a szerző Gáspárnak olyan erényeket tulajdonít, mintha neki egyedül sikerült volna túljutnia a kor politikai felfogására jellemző „politikai nemzetfogalmon” valamiféle népeket egyesítő idealisztikus gondolkodáshoz. A felhozott adatok egyáltalán nem bizonyítják azt, hogy Gáspár a nemzetiségi kérdésben valamiféle új politikai koncepciót állított volna fel az uralkodó ideológiával szemben s ezt senki nem is várhatja tőle! Ami pedig a monarchia népeinek „egységben” való szemléletét illeti, ez bizony üres frázisként hat, ha meggondoljuk, hogy a kapitalizmus viszonyai között semmiféle tartós megegyezésről vagy barátságról nem lehetett szó e népek uralkodó osztályai között.

Mindez azonban nem csökkentheti annak a jószándéknak az értékét, amellyel Gáspár a dualizmus élesedő nemzeti ellentétei közepette az érdekelt nemzetek barátsága mellett síkraszállt. A népek közti megértésnek és barátságának őszinte szelleme hatja át a Gáspárral foglalkozó monográfiát is, amely a szerző eddigi tudományos munkásságának kétségtelenül kiemelkedő eredménye.

Kovács Endre

HISTORICKÉ PIESNE

Texty a komentáre pripravil R. Brtáň. Úvod napísal A. Melicherčík. SAV Bratislava 1953.

Históriás énekek. A szövegeket előkészítette és magyarázatokkal ellátta R. Brtáň. Bevezetőt írt A. Melicherčík. SAV Bratislava 1953. 252 l. XIII tábla.

A Szlovák Akadémiai Kiadónál a „Régebbi szlovák irodalom emlékei” sorozat negyedik köteteként figyelemreméltó könyv jelent meg: *Históriás énekek*. A közölt szövegeket és kommentárokat Rudo Brtáň rendezte sajtó alá, a bevezető tanulmány Andrej Melicherčík munkája. A feldolgozott anyag természetesen sok hasonlóságot mutat a magyar históriás énekekkel. Magyarország

északi, szlováklakta területén a históriás énekeket a XVI. és XVII. sz. mozgalmas történelmi eseményei hozták létre. Ezeknek, akárcsak magyar megfelelőiknek, témája a török elleni harc, várostromok versben való megéneklése.

A kötet bevezető tanulmányát Andrej Melicherčík alapos történelmi áttekintéssel kezdi. Rámutat arra, hogy a XV. sz. vége

és a XVI. sz. eleje jelentős fordulópontot jelentett Magyarországon népeinek életében. Kettős okból vált szükségessé a feudális széttagoltság felszámolása és a központosított állam kiépítése. Egyrészt a belső gazdasági, politikai helyzet, másrészt az egyre növekvő török veszedelem sürgette. Ezt az időt Melicherčík az erős központosított hatalomért vívott harcok korszakának nevezi, amelynek nyomai természetesen a kulturális életben is megtalálhatók. Ebből következik, hogy ennek az új tartalomnak már nem felelnek meg az eddigi irodalmi formák. Štefan Krčmeryre (Krčmery: Slovenská poesia 16 stoletia. Sb. MS X. 1932) támaszkodva fejtegeti, hogy a XVI. sz.-ban már sok minden utal az irodalomban is a kor mozgalmas eseményeire. Elsősorban új líra születik, amely alapján természetesen vallásos, de már tartalmazza a kor némely égető problémáját is. „Ez még mindig az az idő, amikor a vallás zászlai alatt a társadalmi haladásért lehet harcolni” (9.1.) mondja. Ezzel kapcsolatban azonban azt várnánk, hogy kissé bővebben támassza alá állítását a reformáció haladó, gyakran forradalmi eszméinek és ezek szerepének megvilágításával. Mint az új líra képviselőire hivatkozik Ján Silvánra és Eliáš Lánira. Mindkettőjük költészetében az evangélikus prédikátor mély hite, isten dicsőítése mellett valóban tükröződik a kornak csaknem valamennyi problémája. A protestánsüldözés megrázó élményei, a török megszállás, az állandóan növekvő Habsburg veszedelem felismerése mind-mind nyomot hagynak benne.

Helyesen állapítja meg Melicherčík, hogy a szlovák históriás énekek első virágkora szorosan összefügg a korabeli protestáns költéssel.

A szlovák históriás énekek magja a XVI. sz.-ban és a XVII. sz. kezdetén keletkezett ugyan, de hiteles feljegyzéseikkel csak a XVIII. sz. végéről, vagy még későbből találkozunk. Szívósságuk okait Melicherčík egyrészt abban látja, hogy esetről-esetre átfirták, másrészt abban, hogy a népdalokhoz hasonlóan valóban énekelték őket. A históriás énekek iránti érdeklődés a XVIII. sz. végén kezdődött és gyűjtésükben merült ki. Lejegyzésük főleg az idősebb és ifjabb Matej Holko nevéhez fűződik. Az ő gyűjteményükre támaszkodott a Národnie Spievanky kiadásánál Kollár is. Ján Kollár előtt már J. Rimay és B. Tablic is nagy figyelmet szentelt az énekeknek. Egyideig a Spievankyban közölt anyag szolgált alapul minden ilyenirányú érdeklődésnek. Később azonban hallatszottak olyan vélemények, melyek szerint a Kollár által kiadott szövegek eredete kétséges. Egyesek hamisításnak tartották őket, amelyek magától Kollártól, vagy esetleg Samo Chalupkától származ-

nak. Mindezek az állítások azonban megdőltek Ján Vilikovský eredményes kutatásai nyomán. „Neki sikerült bebizonyítania a Kollár-féle gyűjtemények existenciáját” (14. l.) szögezi le Melicherčík anélkül azonban, hogy közelebbről megvilágítaná ezt a kérdést, amelyet jónak látunk kibővíteni. Ján Vilikovský: Nejdůležitější rukopisní předloha Kollárových Staroslovenských Zpěvu („Kollár régi szlovák énekeinek legfontosabb kéziratós forrása”. Sb. MS, 1935, 182–95) c. cikkében világítja meg a Kollárral szembeni bizalmatlanság okait. A históriás énekek alapjául használt Holko féle gyűjtemények több más, a Národnie Spievanky kiadásánál idézett forrással együtt Kollár óta már nincsenek meg, sőt nem szerepelnek Matej Holko munkáinak két hátramaradt jegyzékében sem. A rájuk vonatkozó egyetlen adat magának Kollárnak a hivatkozása volt. Vilikovský kutatásainak eredményeképpen azonban a következőket állapítja meg: Van hiteles bizonyíték arra, hogy a két Matej Holko valóban gyűjtött históriás énekeket. A kishonti irodalmi társaság ünnepi ülésén 1829-ben ifj. Matej Holko előadást tartott „Cantiones quaedam Nationales Historicae Slavicae et Hungaricae” címmel, amelynek folytatásaként a társaság jegyzőkönyvében még ez következik: „collectae per Patrem Mathiam Holko, eiusque filium eiusdem nominis”. Ennek Vilikovský szerint döntő jelentősége van, mert legalább öt évvel Kollár előtt pontos adatot közöl nemcsak a Holko féle gyűjtemények létéről, hanem még címükre vonatkozólag is. Mindehhez hozzájárul az is, hogy hiteles adatokkal és évszámokkal lehet bizonyítani mindazt, amire Ján Kollár Matej Holko életével és működési helyével kapcsolatban a kinyomtatott gyűjtemény előszavában hivatkozik.

Melicherčík tanulmányából kiderül az is, hogy a históriás énekek gyűjtése később egyre inkább két vonalon haladt tovább. Egyrészt arra törekedtek, hogy megállapítsák valódiságukat, másrészt voltak, akik (Tesnoskalký, Škultéty és mások) ezen a téren is átsiklottak a nacionalizmusra. A históriás énekekben is az igazi szlovák jelleget keresték, elfeledkezve arról, hogy azok mikor, milyen történelmi körülmények között keletkeztek.

A bevezető tanulmány ezután rátér a közölt históriás énekek inkább tartalmi és kisebb mértékben eszmei és műfaji vizsgálatára. Elsőként az O krále Ludvika porážce (Lajos király vereségéről) c. énekről szól részletesen. Az ének legnagyobb valószínűség szerint közvetlenül a katasztrófa után keletkezhetett, mivel még csak annyit mond Lajos királyról: „isten tudja hová lett”. Ismeretes, hogy a szerencsétlen király holttestét valóban csak néhány hónap múlva

találták meg a Csele patak (és nem folyó! — 15. l.) medrében. Az ének szerzője valószínűleg alapos ismételt a csatában. Erre mutat legalábbis az előzményeknek és magának a csatának pontos, szemléletes leírása. Melicherčik is arra törekedett, hogy az ének alapján alapos áttekintést adjon a Mohácsi előtti történelmi, politikai helyzetről. Helyesen emeli ki, mennyire tisztán látta az ének szerzője a főurak — és az ötödik versszak alapján hozzátehetjük — főpapok bűnöségét, mint a katasztrófa egyik okát. A történeti ének szerzője valóban gyűlölettel nyilatkozik a főnemesekről, és velük szemben a központi hatalom megtestesítőjét, a királyt veszi védelmébe, akitől a jobbgység bizonyos fokig saját sorsának megjavulását is remélte. A 11. és 12. versszak a cseh kancellária és cseh tanácsadók pozitív szerepét emeli ki határozottan, ami valóban bizonyíték lehet az ének cseh eredetére. (R. Brtán: Megjegyzéseiben erre vonatkozólag részletesen idéz.) A történeti ének további elemzésénél Melicherčik helyesen mutat rá, hogy az ének igazi hőse valójában a nép, amely vérét ontotta hazájáért s nemzetiségi különbség nélkül vállalta a törökellenes harc és védelem minden terheit. A mohácsi csatában pl. az áruló magyar urak mellett a harcosok között lengyeleket, cseheket, németeket emleget a történeti ének.

Tükröződik az énekekben a politikai helyzet megváltozása is. Az Eger ostromáról szóló énekekben a szerző: Štefan Komodický már nemcsak a török veszedelem miatt kesereg, hanem látja az egyre növekvő másikat is. Lajos és Mátyás királyok siratásával tulajdonképpen a nemzeti király halálán búsul. Idegen fejre került már a korona is! Megjelenik a történeti énekekben az esztendő mind gyakrabban fellelhető németgyűlölet:

„Naša uherská zeme, když Turek rabuje
Dvakrát vic od Turka Nemeč ji holduje”
(A mi magyar földünket
a töröknél kétszer jobban rabolja a német)

Ennek a nyomatát jól ismerjük a magyar történeti énekekből is. Határozottan Habsburg-ellenes a Murányi várról szóló ének, mely világosan rámutat arra, hogy a Bazald Mikuláš elleni harc csak ürügy és egyben eszköz a császáriak részéről az erősebb várak elfoglalására. Hogy mit jelentett a Habsburg uradalom Magyarországnak, talán a Písen o bidné Uherské krajine (Ének a nyomorúságos Magyarországról) c. énekből látható leginkább. Az ének szerzője — ismeretlen evangélikus prédikátor — egyenesen Ferdinándra utal, mint minden elmondott szerencsétlenség és rossz közvetlen okozójára. Realisztikus képekben élénk azokat a rémtet-

teket, amelyeket a török ellen „segítség” nyújtó császáriak véghezvittek.

A XVII. sz.-ból származó történeti énekekről beszélve Melicherčik összehasonlítja ezeket a XVI. századiakkal. Érdekes, de teljesen érthető különbséget vehetünk észre. Amíg a korábbiakat a harciasság, bátor hang, a törökellenes harcra való buzdítás és lelkesedés jellemzi, a későbbieknél feltűnik egy bizonyos lehangoltság, fatalizmus, elkeseredettség, beletörődés mindenbe, hiszen mindez úgyszólván isten büntetése. Erre hozza példának az Érsekújvárról szóló éneket. (1663) „Ez biztosan annak a sötétségnek a következménye, amely a Habsburgokkal Szlovákiába is eljutott” — vonja le Melicherčik a következtetést, melyet ismét igazolhatunk magyar példával is. A magyar történeti ének már a XVI. sz. utolsó évtizedeiben, ugyancsak a Habsburgoknak köszönhetően hanyatlásukat. Hiszen ennek egyik főoka a császári kormányzat által tervszerűen szétzüllesztett végvári élet pusztulása volt.

Az 1621-ből származó „Myjava és a kozákok” vásári dalhoz hasonló bevezető része megerősíti a történeti ének és vásári dalok közötti rokonságot. A XVII. sz.-ból való a Tompierről (valójában Dampierre) c. ének remek példa arra, hogyan vélekedtek Magyarországon népei egy Habsburg generális „hőstetteiről”. Széttuzza Dampierre Habsburgok által hírdetett dicsősége hírt és nyíltan hirdeti, hogy nem lehet igazi hős az, aki az elnyomók oldalán a nép érdekei ellen harcol.

Annak bizonyítására, mennyire elnépiesedett a XVII. sz. folyamán a történeti ének, Melicherčik a Kékkői várról szóló ének népdal-hangját hozza fel. A vers kezdősorai kétségtelenül sok későbbi népdal motívumává is váltak. Szerinte azonban ezt még ennél is jobban szemlélteti a Bátor Erzsébetéről szóló ének, ahol — úgy mondja — nemcsak a hang, hanem maga a mondanivaló is a népköltészetre utal. Ezzel kapcsolatban mi inkább Štefan Krčmery meghatározását (i. m.) tartjuk biztosabbnak. Szerinte: „a Bátor Erzsébetéről szóló éneknek kétségtelenül népköltészeti alapja van”. Valószínűbbnek látszik az ének beható vizsgálata alapján, amit Rudo Brtán mond róla tanulmányában (233. l.). E szerint, annak dacára, hogy Kollár „bizalommal és készséggel” fogadta el a Daniel Slobodától kapott, állítólag 1610-ből származó éneket, és annak, hogy Sloboda híven és helyesen adta meg az ének felfedezésének körülményeit Kollárnak: „Sloboda helyes adatai azonban még nem jelentik, hogy az ének nem fiatalabb . . . , amit véglegesen csak akkor lehet majd megoldani, ha megtalálják a kéziratot, amely Kollár rendelkezésére állott.” Ami pedig a Vavro Brezularól vagy a Katarinkáról szóló énekek

hosszadalmas fejtegetését illeti, az elemzés és a népi hősöknek a históriás énekekben való egyre gyakoribb szereplésének szemléltetése a levegőben lóg, semmi alapja nincs, felesleges, amennyiben ezek az énekek a kötetben kiadott szövegek között nem szerepelnek és valójában nem is históriás énekek.

Andrej Melicherčík tanulmánya után következnek az énekek szövegei. Összesen 12-ről van szó. Tárgyukat tekintve többnyire a törökellenes harcok, várostromok eseményeit tartalmazzák. Többségük földrajzilag a szlováklakta területre vonatkozik.

Ének két magyar úrról és a török császár leányáról. (1460) (A keltezés Kollártól származik, nem az ének lejegyzésének, hanem az esemény megtörténtének idejét jelöli)

Ének a mohácsi csatáról (1526)

Ének a murányi várról (1549)

Ének a szigeti várról (1566)

Ének némely várakról: Kékkőről, Dévényről és Zólyomról 1596

Egerről (1596)

Ének a nyomorúságos Magyarországról (1597)

A magyar földnek a török általi feldúlásáról (XVI. sz. vége)

Bátory Erzsébet Csejtében (1610)

Tompieről (1620)

Myjava és a kozákok (1621)

Ének Érsekújvárról (1663)

A szövegeket Rudo Brtáň szerkesztő megjegyzései, magyarázatai követik. A magyarázatok 125 oldalt, míg a tulajdonképpeni anyag, a szövegek 70 oldalt foglalnak el. Ezt aránytalannak érezzük. A kétszerannyi terjedelmű magyarázat és a rengeteg — nem minden esetben lényeges — adathalmazás, úgy hisszük, bonyolulttá teszi az énekek közelebbi megértését. Annál is inkább, mert Brtáň és Melicherčík soraiban több helyen egymás véleményének ismétlését találjuk. (Ilyen pl. a históriás énekek ill. népdalok gyűjtéséről, Kollárról, elődeiről és követőiről a gyűjtésben. (Különösen szembetűnő ez az O krále Ludvika porážce c. éneknél, ahol egymást felülmúló részletességgel írják le a történelmi előzményeket, — egyikük sem említve a Dózsa féle parasztfelkelés szerepét — csupán azzal a különbséggel, hogy Melicherčík 30 000 főre, Brtáň csak 26—28 000-re becsléli Lajos seregét.

Brtáň is a históriás énekek keletkezésének kérdésével kezdi összefoglalását. Kiemeli, hogy amíg az egy ország keretein belül élő „magyaroknak már 1555 körül megvolt a hírneves Tinódi Sebestyénük és amíg kb. 20 históriás énekszerzőt tudnak felmutatni, Szlovákiában a XVI. sz. végéig nem lehet kettőnél-négynél többet kimutatni” (119. l.). Ezért nem alakult ki a szlovák nép körében összefüggő népi epika, hanem többnyire

töredékek alakjában maradtak fenn és terjedtek a történelmi eseményeket elbeszélő énekek.

Brtáň a továbbiakban elmondja, hogy a közölt históriás énekek feldolgozásánál az a szempont vezette, hogy csupán a szó szoros értelmében vett énekeket lehet besorolni, olyan históriás énekeket, amelyek gazdagabb, hiteles történelmi témát dolgoznak fel, és amelyek valamilyen formában a kor történelmi eszméit, szellemét tükrözik. Ezért tér el a kötet — mint írja — a Kollár és követői által „históriás vagy történelmileg emlékezetesnek” tartott énekek gyűjteményétől. A közlendő szövegek száma ehhez viszonyítva legalább 40-nel csökkent. Itt kell szólnunk a kötet összeállításánál — szerintünk — elkövetett hibáiról. Akkor, amikor aránylag ilyen kisszámú — Brtáň szerint konkrét történelmi eseményeket feldolgozó — históriás énekekről van szó, kár volt elsőnek egy széphistóriát közzétenni, és az ezzel kapcsolatos valóban problematikus kérdést hosszasan fejtegetni.

A könyv többi 116 oldalát a 12 históriás ének kritikai feldolgozása teszi ki. Megtalálható minden ének összes forrása, nemcsak a variánsok feltüntetésével, hanem minden változat teljes szövegével, az összes rávonatkozó irodalommal (kivéve a Siládi és Hadmázit). Mindezt azonban túlzásnak tartjuk, annál is inkább, mert Brtáň ellentmond sajátmagának, amikor ezt az aprólékos feldolgozást azzal indokolja, hogy a kötet széles tömegek számára készült és a sok adatközlés a könnyebb megértést van hivatva szolgálni. Mindehhez még hozzájárul a néhol előforduló nem eléggé világos és pontos fogalmazás, ami félreértésekre adhat okot. Így pl. a 126. oldalon ez áll Kollár szövegeinek hitelességével kapcsolatban: „halála után a magyar burzsoá sovíniszták gyanúsították” — amiből azt is lehet érteni, hogy aki valamilyen lényeges kérdésben akármilyen — esetleg tudományos — szempontból gyanúsnak, megvizsgálandónak tart valamit, az rögtön burzsoá sovíniszta. Ilyenformán pl. nagyon furcsán hatna, hogy 1950-ben kiadott irodalomtörténetében Albert Pražák még mindig óvatosságra int a Kollár által kiadott históriás énekekkel szemben, azzal a megokolással, hogy a NS-ban hamisítások is kimutathatók. (Pražák: Dějiny slovenské literatury 151 l.) Néhány helyen meg hiányos a forrásul felhasznált irodalom megjelölése. A 136. oldalon a Kollár-ellenes Siládi és Hadmázira vonatkozó irodalom keretében csak a szerzők neveit és a megjelent művek évszámát jelöli meg, és később a részletes bibliográfiában is csak részben említi a megjelenési helyet és a címet. (Szegedy Rezső cikkei még innen is kimaradtak, habár a szerző nevét megemlíti.) Ugyancsak a

széphistória ra vonatkozó források bibliográfiájában szerepel: Irodalomközlemény 1913. 19. Irodalomtörténeti Közlemények értendő ez alatt? Hasonlóan hivatkozást találunk Zrínyi Péterből vett idézetre (137. l.) a hely megjelölése nélkül.

Tökéletesen egyetértünk Brtánnak azzal a kijelentésével, hogy a Píseň o dvuch uherských panoch a tureckého cisare dceri (Ének két magyar úrról és a török császár leányáról) c. ének a legproblematisabbak közé tartozik. Miről is van itt tulajdonképpen szó? A Szilágyiról és Hajmásiról szóló széphistória mindkét — tehát szlovák és magyar nyelven egyaránt megvan. A magyarban két változat maradt fenn: az 1571-et megjelölő Csoma kódexben (jelen kötet csak erre hivatkozik) és az 1561-es évmegjelölésű Vasady kódexben. Ugyanakkor megvan szlovákul a Turálukai énekeskönyvben. Azt Brtán is ismeri, hogy „nem ismerjük az ének latin, délszláv és német változatát, sőt nem áll rendelkezésre az esetleges olasz, török vagy román minta sem” (136. l.). A Csoma kódexbeli 1571-el szemben a Turálukai énekeskönyvben 1560-ban „szerzett” (text složený) szöveg kétségtelenül régebb 11 évvel. Az első, aki a T énekeskönyv alapján az éneket kiadta V. Houdek volt. Az ő nevéhez fűződik a szöveg rendezése és a cím kiegészítése, ahol a megfelelő helyre betoldotta a hiányzó szót: Píseň o dvuch uherských panoch a (tureckého) cisare dceri. Jelen mű szövege is ennek alapján készült, mert ez a legrégebbi és teljes kézirat. 37 verszaka van. Kollár NS-ban a cím: Michal Siládi a Václav Hadmázi (Szilágyi Mihály és Hagymási László) és ennek a Holko féle gyűjteményeken alapuló szövegnek csak 31 strófa volt. A 32., 33. sőt a magyarban különálló 34. versszakot is, Kollár a Magyar Költői Régiségek 1828-as kötetéből fordította szlovákra. Ez az utolsó versszak tartalmazza a keltezt, valamint azt a sokat idézett sort, miszerint a verset „az poétának ű versében” szerette az illető Szendrei Névtelen. Ehhez írta annak idején a Spievankyban Kollár erről vallott meggyőződését: „a magyar fordító egy más eredeti alapján készítette, kétségtelenül a mi szlovák eredetinkből, amit azonban ő — bizonyára nemzeti büszkeségből — beismerni szégyenlett.” Brtán szerint tehát Kollár is bezonyíftotta a szlovák szöveg elsőbbségét, többek között azzal is, hogy a ritmust is érzékelve remekül fordította le a hiányzó strófákat a magyarból. Brtán ezzel kapcsolatban említést tesz egy ma már sajnos ismeretlen kézirat-ról is, a Madunicei (Vágmedencei) énekeskönyvről, ahová szerinte tisztán tévedésből kerülhetett be 1578-as évbejegyzés, „mivel ritmikailag a nyolc oda semmiképp sem illik” és „eszerint az 1578-at 1570-re (1560) kell

átjavítani, ami így is, úgy is egy évvel korábbi, mint a magyar szöveg”. Azonban pont ez az „így is, úgy is” hangzik nagyon furcsán, mivel Brtán sehol sem említi a Vasady kódexbeli variánst, amelynek tudvalevőleg 1561 a keletezése. Ha tehát a Csoma kódexbeli szöveg 1571-es évével kapcsolatban ki lehet mutatni, hogy a Madunicei szöveg így is egy évvel korábbi eredetre mutat 1570-es évmegjelölésével, mihez viszonyítva jelent az úgy is egy évvel való elsőbbséget a zárójelben feltüntetett 1560-as évszám? (147. l.) Brtán az alaposan átdolgozott, variánsokkal és bő magyarázatokkal ellátott fejtegetéséhez közli a rávonatokhoz felhasznált irodalmat is. Sajnálunk kell, hogy nem jutott hozzá az ezzel a kérdéssel foglalkozó újabb és legújabb nagyon gazdag magyar irodalomhoz. Nem említi pl. (és nem is említheti az általa leírtak alapján) Szabó Zoltán (Irodalomtörténeti Közlemények 1936), Honti János (Etnographia 1930), vagy Szegedy Rezső (Irodalomtörténeti Közlemények 1915) cikkeit. Nem lehet célunk ennek az ismertetésnek a keretein belül bővebben foglalkozni az emlegetett Houdek féle, — a szlovák szöveg eredetiségét, és a magyarnak mint ennek szövszerinti fordítását bizonygató — érvekre adott logikusan és konkrétan alátámasztott ellenérvekkel. Annyit azonban megemlítünk, ha már egyszer a kötetben sor került a széphistória közlésére, bővebben kellett volna tanulmányozni a széphistória eme fájának (két ifjú harca egyazon leányért) eredetét, ami sokban megvilágította volna Szilágyi és Hajmási problémáját is. Amint Honti (id. h.) kutatásai alapján kifejti, e történetek témája egészen az ősgermán Hilde mítoszra megy vissza, ahonnan aztán különböző közvetítéseken keresztül jutott Magyarországra, itt is valószínűleg a szerb-lakta területekre. A délszláv népköltészetnek a magyarra való hatása pedig nem egyszer példákkal igazolható.

Ősszeurópai jelenséggel állunk szemben. Tehát mind a szlovákban, mind a magyarban más eredetiről való leírásról, átdolgozásról van szó. Ami pedig az évszámokat illeti, arra is van bizonyíték, hogy azok igen gyakran nem a szerzőktől, hanem a másolóktól származnak. Sőt az emlegetett utolsó strófa éppen az a hely, ahol a másoló rendszerint magánközleményeinek ad helyet, és sokszor önkényesen változtat. Ebből következik, hogy sem a Csoma kódexbeli 1571-es, sem pedig a Vasady kódexben levő 1561-es évszám nem a vers keletkezésének idejét jelöli. És elvégre a szlovák „do kroniky zep-sal” (befírta) ugyanazt jelenti, mint a magyar „egy poétának verséből”. Mint másolat a szlovák szöveg valóban őregebb lehet egy évvel, de ez még korántsem jelenti azt, hogy akármelyik magyar változat ennek

fordítása lenne. A Szendrői Névtelen abból a valószínűleg már a XV. században ismeretes nagyobbterjedelmű elbeszélő költeményből meríthetett, amellyel mint közös mintával sok hasonlóságot mutatnak nemcsak a Szilágyi és Hajmási, hanem két ismert székely népballada és Gegő Elek kománfalvi gyűjtése is.

A Históriais énekek kiadása kiváló bizonyít-

téka annak, mennyire megbecsüli az új szlovák irodalomtörténet a haladó hagyományokat. Egyben természetesen intő példa, hogy a régebbi szövegek kiadása és magyarázása mennyire felelősségteljes munka. A kötet tartalmi és technikai hiányosságai mellett is úttörő kezdeményezés, és nagy segítségére lehet a magyar kutatóknak is.

Michna Sarolta

VÁLI MARI: EMLÉKEIM JÓKAI MÓRRÓL

Szépirodalmi Könyvkiadó 1955. 459 l. Az előszót írta és sajtó alá rendezte Lukácsy Sándor. (A Magyar Századok sorozatban.)

Jókai irodalomtörténeti jelentőségét, és nemcsak a magyar, de a világ számtalan népének szívében elfoglalt helyét nem szükséges idéznünk annak bizonyítgatására, hogy egy róla, életéről, közvetlen környezetéről beszámoló újabb „hiteles tanú” előbukánása az ismeretlenség homályából élményt, emberi dokumentumokban gazdag, színes élményt nyújtó olvasmány a legszelesebb olvasóközönség számára is. Ebből a szempontból föltétlenül nyereségnek kell tehát tekintenünk Váli Mari Emlékeinek — habár csak szemelvényes — nyilvánosságra hozatalát.

A szövegválogatás és a szövegközlés munkájához azonban szeretnénk néhány észrevételt tenni. Az Emlékek végéhez csatolt jegyzetben azt olvashatjuk, hogy a kiadó a szövegből a Jókaival foglalkozó részeket „megközelítő teljességgel” válogatta ki közlésre, a távolabbi családra vonatkozó részekből csak annyit hozott, amennyi a megértéshez okvetlenül szükséges volt.

Azonban a kéziratban maradt anyag — az egész mű $\frac{2}{3}$ -ad része —, nem csupán családi vonatkozású szövegeket tartalmaz, hanem bőven találhatunk benne társadalomtörténeti, helytörténeti szempontból érdemleges részeket, mint például a XIX. század derekának iskolaügyére, nevelési elveire vonatkozó fejezeteket, vagy a Pápa városa szempontjából érdekes adalékokat. Jöcskán kimaradtak a közlésből Jókaival — ha nem is személyes élmény alapján — foglalkozó részetek, például a Sajó c. fejezet, mely az abszolutizmus korának hangulatát tükrözi. A Váli Mari életére vonatkozó olyan szövegrészek, melyek a szerző életelvéit, felfogását tartalmazzák, szintén nem tekinthetők egészen fölöslegeseknek, hiszen a kor kispolgári-nemesi társadalmának gondolkodására vetnek világot. XIX. századi emlékirat- és naplóirodalmunk nem

annyira gazdag, hogy az ilyenfajta mű, mint Váli Marié, ne tarthatna számot általános érdeklődésre. Véleményünk szerint helyes lett volna tehát, — ha már semmiképpen nem volt mód teljesebb szövegközlésre —, ha a megfelelő helyen a kiadó legalább tartalmi, tárgyi tájékoztatást adott volna a kihagyott szövegről. Ezzel a kiadvány nagy segítségére lett volna a tudományos érdeklődésű olvasónak, mert tájékoztatást adott arról, hogy mi az, amit Váli Mari Emlékeinek kéziratában még kereshet — és találhat.

Az Emlékek keletkezéséről Lukácsynak a szöveg elé írt bevezetésében azt olvashatjuk, hogy Váli Mari hatvanöt éves korában, a Jókai halálát követő megrendülés napjaiban írta meg emlékiratait. Ezt helyesbíténiünk kell: Váli Mari nem Jókai halála után, hanem még az ő életében kezdte el írni művét, sőt még maga Jókai is olvasta elkészült részeket. Mikor 1904-ben az 1889-es évhez ért, akkor halt meg Jókai. Ezután csak 1909-ben folytatta tovább az írást Váli Mari és 1910-ben fejezte be. 1913-ban az Emlékek hiteles kéziratát elhelyezte a Széchényi Könyvtárban. A szöveg jelenlegi közlése azonban nem ennek a hiteles kéziratnak az alapján történt, hanem a család birtokában levő másolatból. Ha az Emlékek kiadója a szövegközlést nem a hiteles kézirat alapján végezte is (ami önmagában véve is vitatható eljárás), azt a kiadás előtt föltétlenül alaposan át kellett volna tanulmányoznia. Ez tartalmazza ugyanis a szerző intencióit a legközvetlenebbül, s ezek kötelezőek a kiadóra a szerző halála után is. Az utókornak éppen az a feladata, hogy az író minden körülmények között úgy szólaltassa meg, ahogyan ő a maga idején megszólalni kívánt. Ez lényegében a „szerzői jog”-nak, ha nem is paragrafusba foglalt, mélyebb értelme és jelentősége.